

"כנגד ארבעה בנים זיברה תורה" תכונותיו של הבן החכם

פתיחה

אחת המצוות החשובות שמצווה אותנו התורה בליל הסדר היא ללמד את סיפור יציאת מצרים לבנים. למעשה, המטרה המרכזית שלנו, כאשר אנחנו מספרים בליל הסדר על יציאת מצרים, איננה חזרה על הדברים, אלא לימוד הדורות הבאים. התורה לא מסתפקת בציווי כללי ללמד את הבנים על יציאת מצרים, אלא גם מדריכה אותנו כיצד לעשות זאת. התורה מדריכה אותנו שלפני שאנחנו מתחילים ללמד את הבנים, עלינו להתבונן באופיו של הילד, אותו אנחנו רוצים ללמד. התורה מתייחסת לארבעה סוגים של בנים, והיא מפרטת מה שואל כל בן, וכיצד אנחנו משיבים לו.

במאמר זה ברצוני לעמוד על אופיו של הבן החכם. בתחילת המאמר אציג מספר שאלות שהועלו כבר על ידי המפרשים ביחס לדמותו של הבן החכם, במטרה להגיע למסקנה השונה במקצת מההבנה המקובלת ביחס לדמותו של הבן החכם. ברצוני לציין שיש בלבי מעט חששות להציג את הפירוש המבואר במאמר, כיוון שלא מצאתי ולו פרשן אחד, שפירש כדבריי. אך כיוון ששבעים פנים לתורה, ותורה היא וללמוד אני צריך, הריני מציג את הדברים, וכל אחד יחליט אם נראים הדברים בעיניו אם לאו.

א. תכונותיהם של הבנים

כאשר התורה מתייחסת לארבעת בנים היא לא מגדירה את תכונותיו ואת האופי המיוחד של כל בן, אלא מסתפקת בשאלה של הבן ובתשובה שאנו משיבים לו. בעל ההגדה, לעומת זאת, מגדיר כל בן על-פי תכונותיו ומעשיו: את הבן הראשון הוא מגדיר כחכם, את השני כרשע, את השלישי כתם, והרביעי הוא בן שאינו יודע לשאול.

על תכונותיהם והאופי המיוחד של שני הבנים האחרונים איננו יכולים לדעת הרבה, כיוון שהיכולת שלנו לעמוד על תכונותיו של הבן, במקרה הזה, היא על פי דיבורו, וכיוון שאצל שני הבנים האחרונים לא קיים כמעט דיבור, אין ביכולתנו

לעמוד על האופי המיוחד להם. כל שאנו יודעים עליהם הוא שהבן השלישי הוא תמים, והרביעי הוא בן שאינו יודע לשאול.

את תכונותיו של הבן השני, הבן הרשע, אנו יכולים להכיר על פי שאלתו. הבן שואל: "מה העבודה זאת לכם?" הוא אף טוען שהעבודה שייכת לאחרים ולא לו, ובנוסף לכך הוא גם טוען כלפי אלה שעובדים, שעבודתם היא שלא לצורך. לכן מגדיר אותו בעל ההגדה כרשע.

נעבור עתה לבן הראשון ברשימה, הבן שבעל ההגדה מכנה אותו בשם חכם. בן זה שואל: "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם?", ואומר בעל ההגדה שאנו עונים לו ומבארים לו את הלכות הפסח עד תומם.

מהם תכונותיו המיוחדות של הבן החכם ובמה הוא שונה משאר הבנים?

ב. משמעות המושג חכם

כדי להבין את אופיו המיוחד של החכם נציין תחילה שהמושג חכם, שבו משתמש בעל ההגדה, אינו מושג שבא לבטא מעשים, אלא מושג שבה לבטא יכולת שכלית, להבדיל מהכסיל שאינו כזה. וכפי שאומר הכתוב: "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו" (קהלת י ב). כלומר: בעל ההגדה לא מגדיר את הבן הראשון על-פי מעשיו, אלא על-פי היכולת השכלית שלו, ואולי על פי רצונו ללמוד. אם בעל ההגדה היה מעוניין להגדיר את הבן על-פי מעשיו הוא היה יכול לכנותו "צדיק", ואם לדעת בעל ההגדה הבן הראשון אינו עושה מעשים ראויים, היה יכול לכנותו "רשע", כפי שהגדיר את הבן השני.

נשווה בין שאלותיהם של שני הבנים - החכם והרשע.

הצד השווה שביניהם: כאשר אנו מתבוננים בשאלתו של הבן הראשון, אנו מוצאים בשאלה ביטוי שמזכיר לנו מעט את שאלתו של הבן השני, הבן הרשע. הבן הראשון שואל: "מה... אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ובהבנה ראשונה, גם אצלו קיים נתק ביחס לקיום המצוות, שהרי גם הוא למעשה טוען שהקב"ה ציווה "אתכם" את המצוות, ולא אותי. וכשם שביחס לבן השני הסקנו שהוא לא מקיים תורה ומצוות בעקבות הביטוי "לכם", כך אצל הבן הראשון נצא מנקודת הנחה זוהי, כלומר: שגם הוא לא מקיים תורה ומצוות, מחמת אותה הסיבה - הביטוי "אתכם".

הצד השונה שביניהם: את השוני בין שאלתו של הבן הראשון לשאלתו של הבן השני כבר ביארו לנו הפרשנים, והוא מתמקד בשתי נקודות עקרוניות:

א. הבן הראשון "שואל" ואילו הבן השני "אומר". בשאלתו של הבן החכם אומרת התורה: "כי ישאלך בנך מחר לאמר: מה העדת וכו'" (דברים ו, כ). לעומת זאת אצל הבן הרשע אומרת התורה: "והיה כי יאמרו אליכם בניכם: מה העבדה הזאת

לכם" (שמות יב, כו). כאשר הבן שואל הוא רוצה לדעת ולקבל תשובה, לעומת זאת, כאשר הוא אומר הוא לא בהכרח מחפש תשובה, אלא חשוב לו יותר להביע את דעתו.

ב. הבן הראשון משתמש בביטוי "אלוקינר" - ביטוי שלא נמצא בשאלתו של הבן השני. כלומר: הבן הראשון, בניגוד לשני, מכיר בעובדה שהקב"ה הוא האלוקים של כולם, וגם שלו.

ג. קיום המצוות של הבן החכם

ניסינו עד עתה לעמוד על תכונותיו המיוחדות של הבן החכם. מצד אחד ראינו שהבן החכם משתמש בביטוי שמבטא את העובדה שהוא לא מקיים תורה ומצוות, ומצד שני ראינו אצלו רצון לדעת והכרה בעובדה שהקב"ה הוא המלך של כולנו. ננסה עתה לתאר את דמותו של הבן על-פי האמור לעיל.

לענ"ד נראה, שכאשר התורה מדברת על הבן הראשון, זה שבעל ההגדה מגדיר אותו כחכם, היא לא מדברת על בן שמקיים תורה ומצוות, על בן צדיק, אלא על בן שאינו מקיים תורה ומצוות. אולם ישנו הבדל בינו לבין הבן השני, הבן הרשע, בכך שהבן החכם מעונין ללמוד ומכיר בעובדה שהקב"ה הוא המלך של כולנו.

ההבדל בין שני הבנים הוא תהומי, למרות המכנה המשותף שקיים ביניהם, ששניהם אינם מקיימים תורה ומצוות. הבן הרשע אינו מקיים תורה ומצוות ומתייחס אליהם בצורה מזלזלת, ואילו אצל הבן החכם אנו מבינים שהעובדה שהוא אינו מקיים תורה ומצוות אינה נובעת בגלל איזו שהיא רשעות או שנאה, אלא נובעת מהעובדה שהוא עדיין לא למד מספיק, ואינו יודע את פרטי המצוות, התועלת שבהם ותכליתם.

התורה מדריכה אותנו לא להתייחס אל הבן החכם בקשיחות ובכעס, אלא להמשיך וללמד אותו, להרחיב את הידיעות שלו בתורה ובאמונה, שכאשר הוא ידע יותר ויעמיק יותר, הוא יתחיל גם לקיים מצוות.

ד. הבן הצדיק

התורה לא עוסקת בבן הצדיק, כיוון שהיא בחרה לעסוק דווקא בבנים שמתעוררות אצלנו שאלות חינוכיות כיצד להתייחס אליהם. אל בן צדיק כולנו יודעים כיצד יש להתייחס וכיצד להדריך אותו. עלינו, בסך הכל, להמשיך ולהוביל אותו בדרך שהוא כבר הולך בה.

בחרה התורה לעסוק בבן שאינו מקיים תורה ומצוות, אך רוצה לדעת ולהבין, ולמדה אותנו התורה להבחין בהבדל הקיים בינו לבין הבן הרשע, ולא להתייחס

אליהם באותה צורה; לאחר מכן התייחסה לבן הרשע, שמתייחס אל התורה והמצוות בצורה מזלזלת, ולימדה אותנו שאליו עלינו להתייחס בצורה תקיפה; אחר כך פנתה התורה לעסוק בבן שחכמתו אינה מרובה, והדריכה אותנו כיצד ללמד אותו; ולבסוף לימדה אותנו התורה לקרב את הבן שאפילו לשאול אינו יודע.

סיכום

במאמר זה ניסינו לברר מהם תכונותיו המיוחדות של הבן החכם, על פי עיון בפסוקים, ובעזרת ההשוואה בינו לבין הבן הרשע. העלינו אפשרות שגם הבן החכם, כמו הבן הרשע, אינו מקיים תורה ומצוות, אך הוא שונה מהרשע באופן מהותי, בכך שהוא מכיר בעובדה שהקב"ה הוא האלוקים, והוא מבקש ללמוד ולדעת. התורה מחנכת אותנו להתבונן יפה בתכונותיו של הבן, לא לחרוץ את גורלו על-פי העובדה שהוא לא מקיים מצוות, אלא להתבונן ולהעמיק בעובדה שהוא מקבל על עצמו עול מלכות שמים ולהסיק מכך על רצונו לדעת, להתקדם ולהתעלות.